

עיצוב המרחב ועיצוב המערכה בהתנתקות

כל אחת מהנסיגות שביצע צה"ל בעשורים האחרונים הייתה אירוע בפני עצמו. לכל נסיגה היה ביטוי ייחודי בהיגיון המערכתי והאסטרטגי שאיפיין את המהלך. הריאיון הזה מתמקד בהתנתקות

ד"ר אסף חזני
חוקר במרכז דדו

אלוף גרשון הכהן
מפקד המכללות

הקדמה

תוצאותיה של מלחמת לבנון השנייה חשפו ויכוח תורתי מקצועי על רקע כניסתה של מערכת מושגים חדשה. הגישה שעמדה בבסיס מערכת המושגים החדשה הייתה גישת המערכות.¹ הנחת היסוד לאותה הגישה הייתה כי כל מערכה היא אירוע ייחודי המחייב תהליך עמוק של פיתוח ידע ומושגים המכוננים את תפיסת הפעולה לאותה המערכה.

תוצאותיה של מלחמת לבנון השנייה והאווירה הציבורית בתוך הצבא צבעו את הטוענים בעד ונגד אותה מערכת מושגים חדשה בצבעים של שחור ולבן ולרוב העבירו את הדין מעיסוק בנושא עצמו אל פרשנות כזו או אחרת למהלכי המלחמה ולתוצאותיה.²

כשנה לפני המלחמה השתתף הצבא באירוע שכמעט הכול הסכימו על ייחודיותו: ההתנתקות מרצועת עזה ומצפון השומרון. האירוע הזה כמעט שלא נותח מהזווית המקצועית של הפעלת הכוח.³ אלא שאולי כאן טמונה החמצה. האירוע הזה יכול לשמש מעבדה לתקפות של אותה הגישה המערכתית ששנה אחר כך ספגה ביקורת רבה.

לעצם ההצלחה בביצועה של משימת ההתנתקות בלי לגלוש לשפיות דמים שותפים המפונים עצמם. הייתה בידם היכולת להביא את העימות לעוצמות אחרות, ובמודע הם ריסנו אותו. עם זאת, האירוע תוכנן להימשך כמה שבועות, וסיומו המהיר, בקיצור משמעותי של לוח הזמנים שתוכנן, מזמין דיון בשאלה: מה גרם כאן לפער הזמן בין התכנון לבין הביצוע? תשובה אפשרית אחת היא שהאיום של היריב הוערך הערכת יתר, ובסוף התברר שלא "כצעקתה". תשובה אחרת נוגעת לאופן הפעולה ולהגיון התנהלותה. בכך מתמקדת שיחתנו.

על פי הגישה הזאת האיום לאובדן הריסון היה ממש, והעובדה שלא התממש היא ההתגלמות של "סינדרום יונה" העומד בנינה ומכריז "עוד ארבעים יום וניננה נהפכת" (יונה ג', 4). מי יוכל להוכיח שאלמלא לקחו אנשי נינה ברצינות את האיום אכן נינה הייתה מתהפכת?

כדי להבין לעומק את האירוע - שנחשב למוצלח מבחינת צה"ל - בכוננתנו לבחון אותו מהזווית של יצירת ידע מערכתי ולהדגיש את סוגיית הזיקות שבין פרקטיקת עיצוב המרחב שהופעלה במערכה הזאת לבין צורת ההתהוות של המערכה ותוצאותיה.

מדוע בחרנו בסוגיה של עיצוב מרחב?

ראשית, מהסיבה הפשוטה שהסוגיה מעניינת אותנו.

שנית, זמן ומרחב הם מושגי יסוד המארגנים את המעשה הצבאי. כל אחד מהמושגים האלה הוא נקודת פתיחה פורייה לדיון בסוגיית הביצוע הצבאי. בחרנו אפוא לעסוק במרחב בהנחה - שתבורר בראיון - שזוהי פרקטיקה המאפשרת יצירת חיכוך מבצעי שעומו מתהווים למידה ויצור של ידע.

אל העיסוק בסוגיה הזאת הגענו ממקומות שונים: האחד פעל ופועל במרחב, והאחר חוקר את התוצאות של אלה הפועלים במרחב. אלוף גרשון הכהן - המרואיין - פיקד באותה עת על אוגדה 36 שמילאה תפקיד מרכזי במשימת ההתנתקות. עבודת הדוקטורט של המראיין אסף חזני עוסקת בעיצוב מרחב מתוך הדיסציפלינה האנתרופולוגית.

השיחות על המרחב שניהלנו נעו בין ניסיון להבין מה הייתה

הדינמיקה שהופעלה במרחב באירוע הספציפי לבין דיון תיאורטי על התכונות או על האיכויות האפשריות במרחב. מצאנו את עצמנו נעים במרחב גיאוגרפי ותודעתי. בעיקר מצאנו את עצמנו בין שני המרחבים - מרחב שהוא גם חלל פנוי וגם חלל המכיל את הפיזי, את הגיאוגרפי ואת התודעתי.

בחרנו להביא את המאמר במתכונת של ריאיון. זוהי בחירה שמאפשרת - לפחות באופן צורני - לדלג בין מרחבים: מרחב השאלות ומרחב התשובות, והתוצאה היא מרחב משותף בעקבות ההבנות שהתגבשו במהלך הריאיון.

מעבר לדיון במושגי יסוד שמכוננים את הידע הצבאי בממד המערכתי, מטרת הריאיון המוגש בפני הקוראים היא משולשת.

1. הדגמת חשיבותו של עיצוב המרחב במילוי משימה צבאית.
2. בחינה האם ניתן לנסח הכוונה כללית בסוגיה של עיצוב המרחב.
3. הנחת מצע מושגי לתיאור חלק ממהלך ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה בקיץ 2005.

מעמדן של הערות השוליים הוא של מרחב פרשנות נוסף. מומלץ לקוראן בצמוד לטקסט הראשי. כמה מההערות הן בשוליים כיוון שנאמרו במפגשים המקדימים לריאיון, והערות אחרות הן הבנות שגובשו לאחר הריאיון.

הריאיון (8 בנובמבר 2009)

הייחוד שבהתנתקות

אסף (אסף חזני): לפני שהצבא נכנס למכש העשייה בהתנתקות, התקיים דיון בנוגע למקומו של הצבא במשימה מהסוג הזה. היו מי שטענו שזו אינה משימה צבאית, והיו מי שטענו שכל מה שהדרג המדיני מטיל על הצבא הוא משימה צבאית. הן המצדדים בגישה שההתנתקות היא משימה צבאית והן המתנגדים לגישה הזאת התייחסו אל הפיניו כאל משימה ייחודית - משימה שאינה מוטלת על הצבא חדשות לבקרים. אך האמת היא שמשימת הפיניו לא הייתה חריגה כל כך. צה"ל נסוג באופן מאורגן משטחים נרחבים בלבנון ב־1985 ולאחר מכן ב־2000. צה"ל פינה יישובים ביניים, ובהם ימית, בעקבות הסכם השלום עם מצרים וכן היה מעורב בנסיגות ובפינויים בעקבות הסכמי אוסלו. עד כמה ייחודית הייתה, לדעתך, משימת הפיניו בהתנתקות? האם יש לקבוע מסגרת פורמלית לצורת התמרון ששמה "פיניו והתנתקות", כפי שקיים קרב נסיגה?

גרשון (אלוף גרשון הכהן): ממש אין יכולת להגדיר ולקבוע משטר של צורות פעולה לרמה האופרטיבית והאסטרטגית דוגמת משטר צורות הקרב ברמה הטקטית. צורות הקרב, וביניהן צורת הקרב הנקראת נסיגה, הן פעולות בעלות צורה קטגורית בעלת יישום רק ברמה הטקטית. ברמה המערכתית והאסטרטגית לצורות הפעולה כמו נסיגה יש ממד של חד־פעמיות. לגבי הצורה המגבשת את הרעיון המערכתי, יכולות להיכלל בה מגוון גדול של צורות ביטוי טקטיות, אבל העניין הבסיסי הוא הנסיגה כאירוע אסטרטגי חד־פעמי המשתנה מהותית מאירוע לאירוע. זאת אומרת, הנסיגות שצה"ל ביצע בעשורים האחרונים הן אירוע ייחודי כל אחד בפני עצמו. לכל נסיגה היה ביטוי ייחודי בהגיון המערכתי והאסטרטגי שאיפיינו את המהלך. כשמדברים על אירוע כזה ברמה הפיקודית

הבכירה, ואני הייתי עסוק בו, בתיווך בין הרמה הטקטית ובין הרמה הבכירה, אז מדברים על הרעיון המערכתי האסטרטגי, לא על צורות הקרב הכלליות. כאן בוודאי אי אפשר לשכפל צורה קודמת. מבחינה זו הטבע של אירוע כזה נעוץ בייחוד של התופעה, בתלות המלאה של כל אירוע כזה בהקשר הייחודי, בהקשר הפוליטי, התרבותי, החברתי, הגיאוגרפי-אסטרטגי. הוא תמיד מתרחש בסביבה ייחודית, ואין בתחומים האלה כל אפשרות להכללה. אין משמעות להתפתחות של שיטת פעולה כללית, אין כללים ועקרונות. כל מערכת ייחודית וכל מערכה ייחודית מייצרות את הכללים ואת העקרונות לעצמן. הכלל הבסיסי שאפשר לומר הוא: תכנן כל מקרה לגופו ותלמד כל מקרה לגופו. מי שביקש לפתח דיון אסטרטגי בהסתכלות על בעיה נתונה, שהיא חד-פעמית מתוך בקשת הכוונה של כללים אוניברסליים, פשוט יוביל את עצמו לכישלון.

אסף: אז אסור או אפשר להכין את תפיסת הפעולה ואת "מרשם הקרב" להתנתקות הבאה?
גרשון: ממש לא.

מקום המפקד בעיצוב המערכה

אסף: באחת הסצינות המתועדות בטלוויזיה מטיח בך אחד המפונים קללה שעל פועלך בהתנתקות תיזכר בהיסטוריה כשר ההתנתקות. אתה מקבל את הקביעה, אם כי מטעין אותה במשמעות מקצועית. כיצד ראית את מקומך בעיצוב המערכה? כיצד ראית את תפקידך במונחים של עיצוב מערכה במילוי משימה צבאית?

צורת הביצוע הטקטי מחויבת להגיע אל הכוחות המבצעים כשהיא מנוסחת באופן בהיר, מפורט, כשהיא קונקרטי ויש לה צורות פעולה מובנות שיכולות להימדד במדדים של ביצוע

גרשון: קודם כול, משימה צבאית מחייבת חיבור להיגיון נסיבתי בהקשר שבו היא מתממשת. זה תפקיד המפקד המערכת הניצב על סולם שרגליו מוצבות ארצה וראשו מגיע השמימה. מהבחינה הזאת, המפקד ברמה של מפקד אוגדה נמצא בדרג הביניים, בנקודת התיווך בין שני ממדים שהחיבור ביניהם אינו מכני, לא טכני ולא אינסטרומנטלי - חיבור בין תכלית אסטרטגית ובין צורות הביצוע שהן המימוש הטקטי, שבהצטרפות כוללת של כלל הפעולות בפיזיקה אמורות לממש את התכלית האסטרטגית. התכלית האסטרטגית נתונה תמיד בתוך הנסיבות הייחודיות. מי שמגדיר אותה אף פעם לא יכול להגדיר מתוך האפיון של אותה תכלית, את צורות ההתממשות הקונקרטיות שהן תמיד טקטיות. מישהו צריך לבוא ולהעמיד צורות פעולה שהן ביטוי למימוש הכולל של התכלית האסטרטגית. כאן נקודת התיווך שמי שצריך לעשות אותה זה המפקד ברמה הזאת, שהיא בהרבה מהמקרים רמת האוגדה.

צורת הביצוע הטקטי, לעומת זאת, מחויבת להגיע אל הכוחות המבצעים כשהיא מנוסחת באופן בהיר, מפורט, כשהיא קונקרטי

ויש לה צורות פעולה מובנות שיכולות להימדד במדדים של ביצוע. אפשר גם לתרגל אותן, להטמיע אותן ולהכשיר אנשים לממש אותן. התיווך בין שני הממדים הללו - בין הראשון, שהוא ממש ברום המעלה האסטרטגי, והשני, שהוא בהווה הטקטית שהיא ניתנת לשכפול, כאשר העניין האחד האסטרטגי הוא תמיד חד-פעמי והשני, בהיבטי הביצוע מתבטא בנוהלי עבודה, בטכניקות, בפרוצדורות ובצורות שבהן בונים כוח - זו בדיוק העבודה של המפקד שבונה את הדברים האלה. את זה צריך לממש במסגרת של שיח תובעני אל מול הרמה הממונה כיצד להתאים את מה שהוא הולך לבצע גם במהות הרעיון וגם בצורות הפעולה עם מה שהם רוצים שיקרה. כאן צריכה להיות נקודת שיווי משקל שהיא לא נגזרת מתמטית, היא תוצר יצירתי שמתהווה במפגש ביניהם. היא כמובן צריכה להיות מקובלת בסוף על הרמה האסטרטגית. אבל שיווי המשקל הזה נוצר בתהליך בירור שחלקו מתהווה לא רק בדיון, אלא גם מתוך ניסוי וטעייה, גם מתוך החיכוך המבצעי שהוא טקטי, ודרכו אפשר ללמוד את פוטנציאל הקשיים שטמון בהתרחשות. לאור הפוטנציאל הזה לבוא וללמוד מה ניתן להשיג וכיצד ראוי להשיג את מה שצריך להשיג. הפיתוח השיטתי של טכניקות פעולה, ארגון הכוח וכל זה, בהתאם לבירור נעשה גם לאור מה שלומדים מהחיכוך. החיכוך מפרט גם את תחומי אי-היכולת שכדאי שילמדו לפני שמבררים סופית מה הולכים לבצע.

אסף: אני משתמש בדימוי שלך של סולם הניצב על הארץ, וראשו מגיע השמימה ומציע אולי לחשוב לא על שר ההיסטוריה אלא על מלאך אלוהים שרץ על פני הסולם ושומר על שיווי המשקל דרך מרוצתו.

גרשון: הולך על חבל, חבל דק.

אסף: ההליכה על החבל היא התיווך, אבל אם אני מבין את התשובה שלך, זה לא רק המלאך המתווך אלא גם זה שמייצר את המרחב של התיווך. זאת אומרת, הוא הולך על חבל ומייצר את החבל. בדומה לסרט המצויר "מר קו" שבו הדמות מתקדמת, והקו שעליו היא הולכת נוצר יחד עם הליכתה עליו.

גרשון: בדיוק. המרחב מבחינה זו, העוצמה של הפעולה בו נקבעת כך. זאת אומרת, המרחב כפי שבעיצוב מרחבי הוא לא רק פיזיקה של כמה דונמים יש במרחב, אלא גם מה הנוכחות והפעולה של עצמים במרחב, כך גם הבירור הזה מייצר את המשמעות של המרחב, והוא נקבע על בסיס מה הולכים לעשות במרחב הזה. בשורה התחתונה ביחס למשימת ההתנתקות אני יכול להגיד שביקשנו את נקודת שיווי המשקל בין מה שביקשנו ברמה המדינית שיושג ובין האופן שבו ראוי לממש את הדבר הזה. זו נקודת שיווי המשקל שמחברת בין צורת פעולה לבין תכלית. באופן ייחודי למקרה הזה צורת הפעולה צריכה הייתה להבטיח שהיא יכולה לממש פעולה שמוכוננת לרעיון שמדובר כאן במפגש כוח בין אחים, במפגש שבו יהודים במדי צבא ומשטרה בשם מדינת ישראל יפגשו - ב"מפגש העיניים" קראנו לזה - אחים שהם יהודים הנעקרים מביתם בארץ ישראל, ארץ אבותיהם.

אסף: זו גרסה אחת של מפגש. אפשר היה לייצר מפגשים מסוג אחר. אבל בהנחה שמדובר במערכה, בפעולה על במה, ובהנחה שאמרת שיש חיכוך מקדים המאפשר למידה: כיצד מתכוננים? כיצד

מחסום כיסופים. בנינו את מחסום כיסופים שלושה שבועות לפני המכצע. זה היה צריך להיראות מחסום שיוצר את נקודת המפגש התודעתית שכאן משהו משתנה במרחב - שמעכשיו כדי לעבור לגוש קטיפי אדם עובר מחסום, והמחסום הזה הוא שוק תודעתי. עם זאת המחסום הזה צריך להיראות אנושי, צריך להכיל את השוק הנוראי שהמחסום הזה מייצר לאנשים, כי זה בעצם המפגש הראשון עם ההכנה שהנה הגירוש הולך לבוא

מעצבים מראש את הזירה? מהו המרחב שבו פעלת, ואילו איכויות ניסית להזריק לתוך המרחב?

גרשון: צורת פעולה במרחב מוגדרת בין היתר על ידי דברים מאוד קונקרטיים כמו מחסום. בנינו את מחסום כיסופים שלושה שבועות לפני המועד של המבצע עצמו של הוצאת האנשים מבתיים. המחסום הזה היה צריך להיראות כיוצר נוכחות פיזית אחרת מהמחסומים שמוכרים, מחסום חווארה למשל. זה היה צריך להיראות מחסום שיוצר את נקודת המפגש התודעתית שכאן משהו משתנה במרחב - שמעכשיו כדי לעבור לגוש קטיפי אדם עובר מחסום, והמחסום הזה הוא שוק תודעתי. לכן הלילה הראשון של המחסום הזה היה איום ונורא. עם זאת המחסום הזה צריך להיראות אנושי, צריך להכיל את השוק הנוראי שהמחסום הזה מייצר לאנשים, כי זה בעצם המפגש הראשון עם ההבנה שהנה הגירוש הולך לבוא. במרחב הזה איפשרנו גם את קיום אוהל המחאה. כך הכיל המרחב את המתחים סביב האירוע.

אסף: שלושה שבועות לפני?

גרשון: כן! ולכן ישבתי גם עם הארכיטקט אלי ארמון לראות איך מייצרים את המחסום כך שיהיה בו מפגש שיש בו פחות נקודות שפיציות כאלה. איך נקרא לזה? שיש בו יכולת להכיל את הכאב הזה. לדוגמה, קבענו שבמחסום הזה תהיה כל הזמן תורנות של קציני בכיר. הגיעו בתורנות אנשים מהמטכ"ל להיות שם. זה יצר מציאות של קבלת החלטות במקום, שרואים שלא קורה מצב שאנשים שצריכים להיכנס לא נכנסים - מה שיעצים את תחושת האטימות. בעצם, המפגש של כל אחד מהם עם המחסום יצר מציאות של רעיון שיש לו צורה של מימוש פיזי, משהו מאוד כוחני, אבל איננו אטום. הרגישות שדיבר עליה הרמטכ"ל, ברגישות ובנחישות, מומשה במחסום.

צביעת הפינני באור ציוני

אסף: דיברת בפגישות הקודמות על גוש קטיפי של מטה ועל גוש

קטיפי של מעלה כאיכות של מרחב. זה קשור לפה?

גרשון: מראשית הדרך היה ברור כי אנו פועלים באירוע טעון סמלים ועמוס ברבדים של משמעות ושל תוכני אמונה. היה ברור כי פעולתנו נערכת על במה, ולכל צעד מצעדנו מטען של מסר שיהדהד כמו פסל המוצב בכיכר העיר ומתפקד שם לא רק בנוכחותו הפיזית. בהקשר הזה השאלה הגדולה הייתה כיצד מבטאים ומממשים רעיונות מטאפיזיים אין-סופיים בתוך מרחב פעולה פיזי וסופי. בהתבוננות זו הבחנתי כהבחנה מושגית בין גוש קטיפי של מעלה לבין גוש קטיפי של מטה. להבנתי, בדרכנו למלא את המשמיה לא נצטוונו אלא על החרבת גוש קטיפי של מטה. זהו אותו גוש קטיפי הנתון בקיומו הפיזי, בבתי, ביישוביו, בגינותיו. בכל היתר, במה שקשור להווייה שמעל הטבע, במה שנתון בממדי הרעיון והסמל, בחזון, בערכים, בחלום ובמשאת הנפש הציונית שמצאה את ביטויה במרחב הפיזי של גוש קטיפי השתדלנו שלא לפגוע. חיוניותה של הבחנה זו התבהרה נוכח ביטויים גלויים שביקשו לראות באירוע תפנית היסטורית: "הנהר הציוני נסוב לאחור". כך לדוגמה אבירמה גולן במאמרה "סוף זמן הגאולה"⁴ וכן אברום בורג⁵ ציפו לראות בפעולתנו נקודת מפנה גורלית שבה חורבן גוש קטיפי של מטה יסמן גם את ראשית הקץ למסד הרעיוני המכוון את גוש קטיפי של מעלה - "קץ המשוואה התיישבות = ציונות". בניגוד לכך השתדלנו לעצב את מכלול פעולתנו מתוך שאיפה שהמסר המצטבר מכל מעשה כוחות הביטחון יצבע את הפינני באור ציוני. בהצגה לאלוף פיקוד הדרום הצגתי את הרעיון בניסוח הבא: "המסר המרכזי שאמור להצטבר מכלל המשמעויות הסמליות הכרוכות במעשה כוחות הביטחון הוא צביעת הפינני באור ציוני". כתוצאה מהבנה זו ביקשנו לעצב את צורת הביצוע באופן שיבטא כי למרות הפינני במלוא משמעויותיו הנהר הציוני ממשיך בזרימתו, לא נסוב לאחור, רק מתמודד עם מכשול בנתיב הזרימה, יעקוף אותו וימשיך הלאה בכיוונו המוכר מכבר. כדי להביא את זה

איננה זהה, התחושה הייתה זהה. בעצם פיזרנו את הכוחות על המרחב באופן כזה שייצרנו נקודות חיכוך שהתפזרו על כל המרחב. פרמנו את הסדר הקווי והמרנו אותו בערבוב כמעט כאוטי.

הפינוי ותורת המערכה הרוסית

אסף: אז אני רוצה לשאול אותך בשפה מקצועית שאלה על מרחב. אתה מתאר את מה שקראנו לו בשיחות קודמות "חשיבה רוסית" כנגד "חשיבה גרמנית". לי זה מזכיר הוגים דוגמת וירליו או דלז וגואטרי. מהן צורות המחשבה הללו, ומדוע הגעת למסקנה שהן מסייעות לך?⁸

גרשון: אני אגיד את זה פשוט: שיבשנו במודע את הצורה הליניארית. הגרמנים עם כל הרעיונות של חזירה לעומק, ב"בליצקריג" הם בסך הכל פעלו ליניארית במרחב. כוח חודר לעומק על מנת שיחברו אליו במהירות, כדי שאז הוא יסדיר את המרחב באופן אחיד, רציף. התפיסה הרוסית מאפשרת פעולה של יישויות מערכתיות הפועלות לאורך זמן בניטוק. לכן גם אין להם בעיה עם קניגסברג שנמצאת מעבר למדינת ליטא והיא רוסיה של היום, ללא רצף גיאוגרפי. כמו במדינת איים, יוון לדוגמה, המקיימת אחדות אף שבין האיים אין רצף יבשה גיאוגרפי.

זאת אומרת, יכולנו ללכת לפעולה שההיגיון שלה הוא טורי: ביום הראשון כפר־דרום, ביום השני גני־טל, ביום השלישי קטיף, כל יום משהו. והמכבש הזה הולך ודורס ובעצם גם יכול להגיע למצב שכל יום נוסף הוא הולך ומעצים את ההתנגדות במקומות האחרים.

מה שקרה הוא שהייתה מערכה מגשרת שהייתה אירוע ביניים בין המערכה הראשונה לבידוד גוש קטיף, ובה נכללו השבועות שלפני ימי ההתנתקות, לבין המערכה האחרונה בששת הימים של הפינוי עצמו - מבצע היומיים הזה של "יד אחים" פיזר את הכוחות בכל המרחב. ומאותו רגע הווקטור לא היה טורי אלא סימולטני, והוא היה רב־ממדי. קרה עוד משהו שלא בכל מקום הוא פעל על פי אותו היגיון. מכיוון שההסדרות שהורשו לעשות המפקדים איש־איש במקומו יצרו סוג של אוטונומיה לכל אחד מהמפקדים, הגיעו שם לצורות שהיו ייחודיות לכל יישוב ויישוב.

מבחינת צורת הפיקוד אני יכול לומר שבתחקיר אחרי המבצע שמעתי מה מפקדים עשו, במה הם התלבטו, באילו דילמות, ואמרת: "טוב שלא העלו אליי כל דילמה ודילמה". לעולם לא הייתי יכול לתת פתרון טוב יותר ממה שהם נתנו באותו מקום - פתרון שהתאים להקשר שבו הם פעלו. זאת אומרת, מאותו הרגע שהם נכנסו לתוך ההקשר, הם הטמיעו לתוכם את המאפיינים הייחודיים של הסביבה הייחודית שבה הם פועלים. כמובן, כל יישוב שונה, והם פעלו עם מצפן שאיפשר להם את ההתאמות לדינמיקה של ההתהוות בכל מקום שבו פעלו. זאת אומרת, זו הייתה פעולה שגם מבחינת פו"ש בעצם פיזרה את הכוחות, ודברים התהוו. לא בכל שלטנו לאורך זמן. **אסף:** בשיחה מקדימה קראנו לזה "להפוך את המרחב לדינמי", "אינטנסיפיקציה של מרחב", "חיים של מרחב". אתה יכול לנסח את זה ככלל? כהמלצה לפעולה?

גרשון: לא כלל! אני אגיד אחרת: "רעיון, לא כלל". פעולה של צבא בהרבה מהמקרים - משום שהיא צריכה להיות מוסדרת, מתואמת

לידי ביטוי היינו צריכים להבין שאנחנו הולכים בעל כורחנו להחריב את גוש קטיף של מטה, את הבתים, את העצים, את התשתיות, להוציא משם את האנשים. אבל את מערכת הערכים, האמונות, הזיקה למקום - את כל זה אנחנו הולכים לשמור. מבחינה זו רצינו לנטרל ככל הניתן את העימות מהילכדות בדפוס של מלחמת דת. להימנע ממה שבשפת מישל פוקו מתואר בביטוי "שוביניזם אנטי דתי". התכוונו שכאן יהיה ביטוי להמשך עידן הגאולה. זאת אומרת, הסיפור שלי שניסיתי גם לתת לו ביטוי בהוויית המעשה איפשר סיפור משותף בינינו לבין היהודים שחיים שם, שיש בו שותפות לרעיונות שבגללם הם אוחזים בקרקע הזו - רעיונות שבגללם הם החזיקו מעמד לאורך כל שנות ההתקפה עליהם. ואת זה באנו לא רק לשמור אלא נתנו ביטוי לכבוד העמוק שאנחנו נותנים לזה. וכך נדרשנו לעשות פעולה שמצליחה להפריד לא מתוך הצהרות, אלא מתוך ביטוי במעשה שלנו, שאנחנו לא באים להחריב את אותו ממד שאני קראתי לו גוש קטיף של מעלה. מבחינה זו פעלנו במודעות לרעיון שאומר שלמי ששולט במרחב התרבותי ישנן דרכים לשלוט גם במרחב הפיזי. יצרנו פה מרחב תרבותי שבמידה רבה יצר זיקה בין הכוחות, בין "כוחות הרשע" שמפנים לבין המפונים.

פיזור הכוחות ייצר נקודות חיכוך שהתפזרו על כל המרחב: "פרמנו את הסדר הקווי והמרנו אותו בערבוב כמעט כאוטי"

אסף: אם קודם היית מי שמייצר את החבל שמאפשר את התיווך, בעצם הכנסת את שני הצדדים לתוך הרעיון הזה, לתוך המרחב המשותף. יצרת מרחב חדש. ניסחתי זאת בהתחלה כשאלה "מול אילו וקטורים נאלצת להתמודד?" אפשר להגיד שבגזרה הצפונית לא תמיד היה החבל הזה. היה רעיון שכוחות צבא ומשטרה מפנים נשארים מחוץ לגדר,⁶ על כל המשמעויות שבכך, והיישוב מתפנה לבד, בדגש על ההפרדה. בעמונה ראינו רעיון שונה בתכלית.⁷ איך אתה יכול לנסח רעיונות פעולה אחרים שיכולים היו להתממש? אני שואל כי נדמה שגם מבחינת הפיקוד יותר קל להיות מפקד ברעיונות האחרים - רעיונות של מאבק ומלחמה שהולמים את הארגון הצבאי שתכליתו מלחמה?

גרשון: הרעיונות האחרים הם רעיונות שמייצרים קו שיש בו חזית. אתה מייצר וקטור חזיתי שדוחף, ומולך יש התנגדות. מה שיצר המבצע של "יד אחים", שנועד על פי כוונת מפקד פיקוד הדרום אלון דן הראל לעזור להם באריזה ולהעביר להם את המכתבים הרשמיים הדורשים פינוי, הוא הזדמנות ליצירת מרחב שבתוכו התערבבו כלל הכוחות שלנו עם התושבים. בערבוב הזה, במפגש שנוצר בכל בית ובית - בעצם בכל בית נעמדו זה מול זה הכוחות המפנים עם האנשים העומדים להיעקר מבתם - ובכל בית ובית עם כל הכעס והכאב היה מפגש עיניים של יהודים ששותפים לכאב, שגם אם מדרגת הכאב

ומסונכרנת - יש לה היגיון של פס ייצור. לכל אחד ישנו העיתוי שבו הוא נכנס לפעולה וישנה המשימה המוגדרת שלו. ומבחינה זו מדובר במערכת שנסגרה הרמטית מבחינת ההגדרה מי עושה מה באופן שאם היא נבנתה ותוכננה נכון, אז יש סנכרון ותיאום כאשר כל אחד עושה בדיוק את מה שתיכננו לו.

המערכת שאנחנו יצרנו הייתה מערכת פתוחה שמאפשרת סנכרון מתוך ההתהוות, זאת אומרת סנכרון של מערכת מורכבת. מבחינה זאת מה שאנחנו עשינו, יצרנו במקום רדוקציה של מערכת מורכבת למערכת פשוטה העצמה של המרחב לכלל מערכת מורכבת, כשהמוכנות שלנו היא להתמזג במורכבות שכבר ממילא קיימת אצל הצד השני, לייצר יישויות עם מרחב עצמאי שמאפשר תמרון שיש בו התהוות אוטונומית. שבעצם מה שזה יוצר, זו התאמה לפעילות בתוך סביבה מורכבת שנראית מרחוק כאוטית. מה שמסדיר אותה הוא סוג של מצפן פנימי של רעיון. הסביבה כולה מועצמת באוסף של המון פעילויות שהגיון המהות שלהן הולך לאותו כיוון, אבל לא הצורה הפיזית.

אסף: כפי שתיארת מקודם את התפקיד של מלאך האלוהים שמייצר את החבל שאפשר לגשר באמצעותו או לתווך דרכו, למעשה גם המרחב מייצר את עצמו דרך המרחב. זה לא מרחב שבאים ועובדים עליו, מרחב נתון מראש. אני רוצה לשאול אותך, אתה לא עושה משהו די מסוכן? זה דבר שעלול לצאת משליטה בקלות. אתה מייצר את החבל, ותאר לך שאתה עדיין לא ייצרת חבל, ולמטה כבר עשו משהו, התקדמו, ואתה ללא חבל או ללא מרחב מתווך. תיארת שיכולים להיות הגיונות שונים וצורות שונות, אתה מפזר וקטורים במרחב ואתה מאבד שליטה? המצפן לא יכול ללכת לאיבוד?

גרשון: שנה אחר כך בלבנון דיברו אל אנשים בצורה שלא הבינו. מה שדאגנו כאן זה שתהיה הבנה מאוד ברורה מה כל אחד עושה. חשוב לציין: היה לנו גם זמן להכין אותם, וזה דבר חיוני. גם סימולציות איפשרו להם להיכנס למקום שהם יפעלו כבעלי הבנה עצמית של הסביבה שבתוכה הם פועלים. הם לא היו זקוקים כל הזמן למקור הזנה חיצוני ברמה שמעליהם שמסביר להם את ההבנה מה קורה. הם הבינו בעצמם מה קורה.

אסף: השאלה היא האם אתה לא מכניס סיבוך מיותר? יכולת לספר סיפור אחר: יש אנחנו והם, משימה צבאית ופקודות ברורות.

גרשון: אני אתן לך דוגמה על ידי סכימת קבלת החלטות פנימית שגובשה עם ניצב פרנק⁹ כתרשים זרימה. ברמת המ"כ הוא מבין בדיוק מה מצפים ממנו.¹⁰ זה תרשים זרימה שבן אדם מבין. אחרי כל מה שאומרים ברמה מאוד עמומה הוא מקבל קונקרטיזציה שמאפשרת הסדרה מאוד שיטתית של המעשה הטקטי שלו, קבלת החלטות של אפס או אחד. מבחינה זו הרמה הטקטית פועלת בסביבה שלפחות בהדרכה הבסיסית יש לה הכוונה ברורה. אבל הרמה המערכתית לא יודעת מראש מה יקרה, כי היא מניחה שיכול לקרות כל הזמן "או זה או זה" "או זה או זה", ההצטרפות של כל ה"או זה או זה" כשמעצימים אותה לכמות המשתנים שלא ברור מראש איך הם יתהוו היא בהחלט מייצרת בעיה. ולכן גם דרשו ואמרנו את זה שאנחנו מבקשים שלא יגדירו מראש בקבועי זמן מהו ההישג עד הערב כדי שיהיה לנו מרחב יכולת להגיד שמה

שהושג זה מה שרצינו שיקרה.

אסף: אני אלחץ בפעם האחרונה, כי אתה מתאר בבירור את התנאים להצלחה של פעולה כזו: הכנה מספיק זמן מראש וסימולציה. עדיין אני חושב שלו היית מספר סיפור של אנחנו והם - אנחנו שלוחי המדינה, טובים והם זה המתנחלים, אנשי הגאולה, הרעים - היו נוצרים בדיוק שני מרחבים. אתה ייצרת שלושה מרחבים: המדינה, המתיישבים והמרחב שבין המרחבים שבו הכול מוכלים. זה מסבך את הסיפור אולי יותר מדי. בסיפור פשוט יותר לא היה צורך בכל ההכנה הארוכה, בסימולציה שבפני עצמה הייתה קשה, בהתחבטות הקשה שבתוך המרחב החדש שנוצר.

גרשון: מה שקורה לדוגמה בבית הכנסת זו התהוות של כניסה למרחב אחד של גורל אחד. בבית הכנסת בנווה־דקלים, בסיום הפינוי, מתהווה תפילה של הוצאת ספרי התורה, ועומדים שם על הבמה ניצב אורי בר־לב, ניצב אהרון פרנקו, חנן פורת וצביקי בר חי ואחרים. סיום האירוע זה הוא מהנוראים והמרגשים ביותר שחווית, אבל הוא בחוויית שותפות. כי מי משתתף בפעולה הזאת של פינוי שני בתי הכנסת? נגדים של חטיבת אנשי הקבע, כפי שקראנו לה, לא יס"מניקים צעירים. והם יהודים, רובם, יש שם גם דרוזים, אבל

גרשון: "לעולם לא הייתי יכול לתת פתרון טוב יותר ממה שהמפקדים נתנו באותו מקום - פתרון שהתאים להקשר שבו הם פעלו"

גם הדרוזים יודעים במה מדובר. יודעים מהי הסביבה הקדושה שבה הם פועלים, יודעים מה זה ספר תורה, יודעים מה זה ארון קודש, יודעים מה אומרים כשמוציאים ספר תורה מארון הקודש. פתאום יש שם קהל אחד, והאירוע מסתיים בשירת התקווה של אותו קהל. לכולם דמעות בעיניים. זה אירוע שממצה את הביטוי הזה של קבוצה שמושלכת לאש ומתאחדת.

אסף: יש כאלה שלא הבינו?

גרשון: מי שלא היה שם וחווה את זה.

אסף: היו מי שלא הבינו מבין אלה שהיו שם?

גרשון: לא צריך להבין! זה לא אירוע שאתה צריך להבין מה שקורה. זה אירוע שאתה מעצב אותו באופן שמי שנמצא בפנים, מה שמפעיל אותו זה לא ממד של תודעה קוגניטיבית. זו חוויה שבתוכה הוא פועל בתוך סביבה רגשית. לדוגמה: אנחנו בתוך הסביבה הזו הכנסנו מוזיקה שמעצבת את האווירה. אנחנו הבאנו את המוזיקה של "רחם על עמך ישראל". שמנו את זה עם רמקולים שהכנו מראש על מכוניות. **אסף:** מצד אחד אתה אומר שיש פה עניין של להרגיש, לחוש, ומצד שני אתה עיצבת את מה שיחוש?

גרשון: השתדלתי לעבוד פה עם תודעה של מרחב שמכיל את המוזיקה, חוץ מהפיזיקה, את הסיפור ואת צורת ההתנהלות של האנשים בתוך הדבר הזה.

אסף: אני רוצה לשאול אותך על מיקום המפקד. מעצב הבמה יכול להיות על הבמה? היכן מבט העל אם כן?

גרשון: אני אגיד לך. אני פעלתי כמו מצביא בעולם העתיק. אתה נמצא בראש החיילים, נמצא במרכז ההתהוות. היכולת שלי מהמקום הזה לשלוט על כל מה שעשתה האוגדה לא הייתה גדולה. אבל הערכות המצב שעשיתי - כמו הערכת המצב שאומרת שדוחים את פינוי בתי הכנסת ב־24 שעות - נבעה ממגע אישי שלי עם השטח. כי אני נמצא בנקודת המפגש של ההתהוות.

כמפקד אוגדה לא היה לי בכל רגע מבט על של המרחב. אבל הכנו את זה מראש ונתנו לאנשים מראש את הכללים, את ההדרכה מה כל אחד עושה במקומו. ובערב כשעושים הערכת מצב זה על בסיס מה שאנשים סיפרו שהתרחש.

מה אפשר היה ללמוד מההתנתקות לקראת המלחמה בלבנון?

אסף: אומנם אין זה נושא הפגישה, אך האם תוכל לזהות בנייתו המרחבי של אירוע הפינוי בהתנתקות את שורשי ההתנהגות של הצבא שנה אחר כך בלבנון? באירוע שאתה מתאר אתה מדבר על הרוויית השטח בנוכחות צבאית, על מרחב דינמי. במפגשים קודמים דיברנו על יכולת יצירת יחידות אד הוק, על החלטות שצריכות להשתנות בין רגע, על מרחבים שאינם רציפים בהכרח, על יצירת שפה ייחודית לאירוע. כלל המרכיבים הללו שאתה מדבר עליהם ספגו ביקורת רבה לאחר המלחמה, והצלחתם הוטלה בספק.

גרשון: לא דומה בכלל! נחזור לאותה אמירה שאני אומר כל הזמן: "הבנת הסיפור המערכתי מחייבת לקלוט שהתרחשות בזירה היא ייחודית". אם רוצים להעביר התרחשות בזירה באופן מוצלח לזירה אחרת, צריך שהתנאים יהיו מאוד דומים. ועשינו את זה מיד כשהעבירו את כל כוחות המשל"פ (מפקדות משימתיות לפינוי) עם פרנקו לפעולה בצפון השומרון. כי זה קרה יום אחרי. ההקשר הוא אותו הקשר, זה היה side effect של מה שהיה בגוש קטיף. גוש קטיף כבר לא היה. אבל כשלוקחים יום-יומיים אחרי שהשתנתה הסביבה, התודעה השתנתה, ומנסים להמשיך את אותה שיטה שעברה בהצלחה לפני שבוע, יכולים להיכשל. כי המציאות נמצאת כבר במקום אחר. סרט אחר. תנאים אחרים. בוודאי אם חושבים על מעבר למלחמה בחזבאללה. זה סיפור אחר.

מה כן בעיניי היה יכול לאפשר איזושהי העתקה, טרנספורמציה? אלו

רעיונות יסוד שהם בעיניי רעיונות רוסיים-סובייטיים. אני פעלתי פה באורח חשיבה סובייטי. פעלתי באורח של המתנה להתהוות ולמידה מתוך ההתהוות. פעלתי פה עם תפיסת מערכות: היו כאן שלוש מערכות. מערכה ראשונה, מערכת ביניים ומערכה מסכמת.

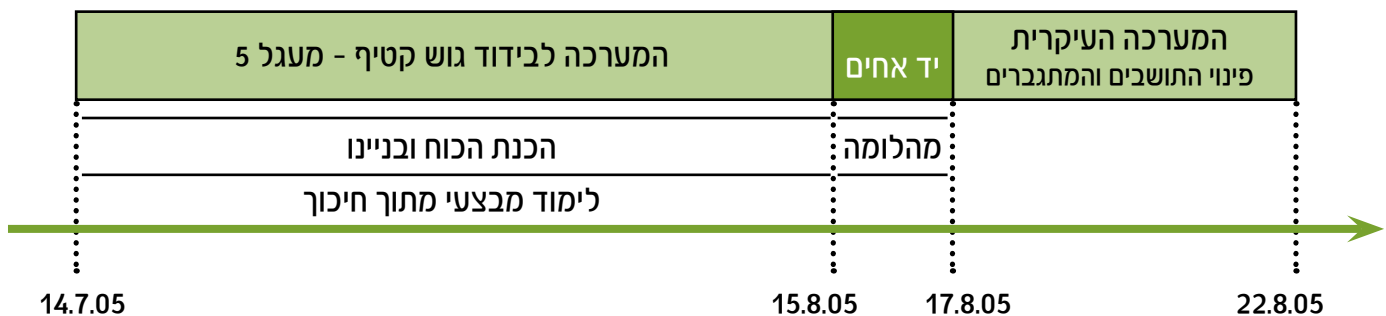
הדבר הבסיסי שיכולנו לעשות שנה אחר כך זה להבין שיש לנו מערכה באש שמייצרת התהוות. לא בהכרח זה יביא לסיום. רוצים ללכת למערכה נוספת בתמרון? צריך לייצר שלב ביניים שהוא שלב של מהלומות ללמידה מתוך חיכוך. אילו היו הולכים לבינת-ג'בייל כאשר ההגדרה היא "התנסות מתוך חיכוך במגע פיזי על הקרקע עם חזבאללה כדי לרכוש מתוך ההתנסות, מתוך החיכוך את ההבנה איך הוא פועל" ועל בסיס ידע זה בונים מערכה סופית, כל האירוע היה נראה אחרת. כי אז גם ההליכה לבינת-ג'בייל לא הייתה מוגדרת בתור ללכת לכבוש ולהשתלט אלא כמהלומה שתכליתה ניסוי ולמידה.

אסף: אני מבקש אם כן לחזור לשאלה הראשונה של הפגישה ולשאלה הקודמת - שאלות שנגעו במתח שבין האירוע הייחודי לבין היכולת להקיש מהאירוע של ההתנתקות לאירועים אחרים. מסגור של תופעות. מה ניתן ללמוד על עיצוב מרחב כמאמץ קוגניטיבי של המפקד המערכתן לגבי משימות נוספות בעתיד? כיצד והאם יכולים וצריכים מפקדים ללמוד על עיצוב מרחב במסגרת הכשרתם המקצועית? לפחות מהשיחות איתך עולה שאתה משתמש בקריירה שלך לא פעם במה שקראנו השיטה הסובייטית. אומנם המימוש שונה בכל פעם, אבל הרעיון קיים.

גרשון: נורא קשה ללמד את זה! מה שאני הבנתי, לדוגמה, זה שבמערכה הראשונה, בניית גדר בתוך שטח מדינת ישראל במרחב כיסופים גרמה לזה שהחיכוך העיקרי עם אלה שניסו להיכנס לגוש קטיף היה בתוך המרחב הנשלט שבין "הוברס" (הציר שצמוד לגדר המערכת) לבין הגדר החדשה. בעצם עשינו דבר שהרחיב את זירת הפעולה והעמיד אותנו למפגש במרחב שאנחנו זימנו ועיצבנו אותו. תאר לך שמתנגדי ההתנתקות היו נכנסים לכפר-דרום בין כיסופים ל"הוברס" דרך דיר אל-בלאח? ולרדוף אחריהם שם? כשאנחנו רודפים אחריהם במרחב ממזרח ל"הוברס", במרחב שאנחנו ייצרנו ועיצבנו, שם אנחנו עושים את זה גם ללא נשק. זאת אומרת, אני יכול לעצב את כללי המפגש על בסיס יתרונות של המרחב שבו החלטנו לפעול (ראו איור 2).

אסף: אבל אני מתעקש על השאלה. אתה עונה על הלמידה שלך,

איור 1: שלוש המערכות בהתנתקות

הכיכר האדומה בריקנותה מעצימה את הקרמלין

אבל היום אתה מופקד על הכשרה של קצינים בכירים שחלקם יתקדמו עוד. איך דואגים שמפקדי האוגדות הבאים יידעו להרגיש את המרחב?

גרשון: אני אדבר על זה בצורה נורא פשוטה. אתה לוקח מקום כמו הכיכר האדומה והקרמלין או העזרה ובית המקדש או כיכר טיינמן בסין - השילוב בין מרחב ריק ובין מונומנט שהמרחב הריק מעצים אותו זאת נקודת מוצא למחשבות האופרטיביות שלי.¹¹ זה אומר שאתה לא פועל בכל המרחב אבל אתה משתמש גם בריק כחלק מהמרחב שאתה פועל בו. בדיוק כמו שהכיכר האדומה בריקנותה מעצימה את הקרמלין. אילו היו שם בניינים, אז לא היו רואים את הקרמלין. השילוב הוא בין נוכח ואין. גם לריק יש משמעות.

בהפעלת כוח אני תמיד צריך למסגר מרחב באופן כזה שיש אירוע בפנים ששם אני מעצים אותו. אני יוצר את המסגרת שעל הרקע שלה האירוע מועצם. קשה להעביר את המסר הזה. אלה עניינים אסתטיים. עניינים של עיצוב. היחס בין מרחב וכוח הוא כמו היחס בין מרחב ומה שבנוי עליו. כל תפיסה - גם בהגנה וגם בהתקפה - עוסקת באופרציות על המרחב שבעצם מייצרות התהוות של צורה אחרת למרחב.

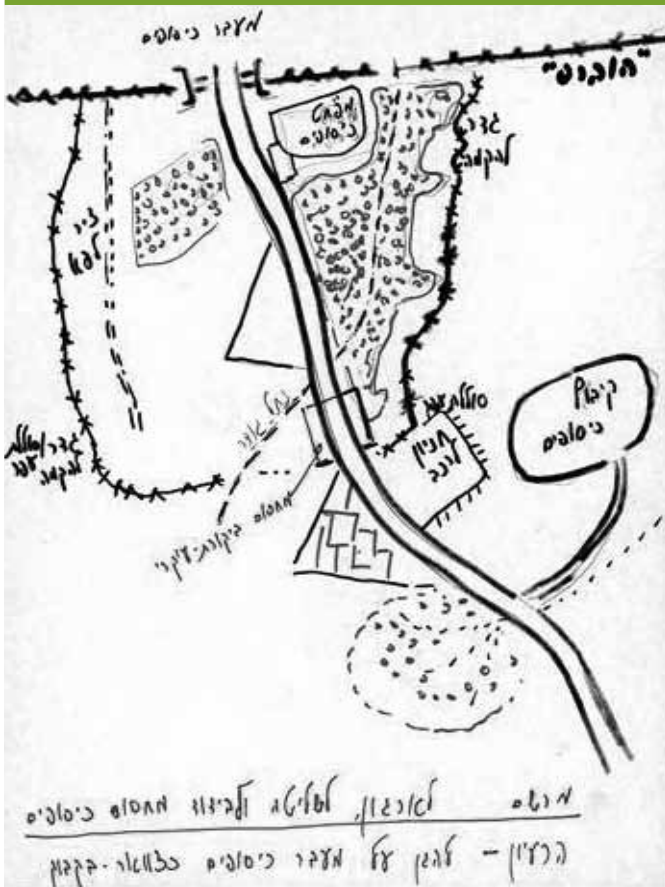
אסף: בקורס מ"פים ובקורס מג"דים לא מלמדים כך. איך עושים את המעבר מהפעלת מסגרות ברמה הטקטית, כאשר החשיבות ומה שנבחנים עליו הוא קיום מדויק של תהליכים?

גרשון: הם לא צריכים ללמוד את זה, באמת. גם לא בקורס מוח"טים. זו הנקודה שבה נמצא הסיפור המערכתי, וזה מאוד מסובך ולא צריך לבלבל את האנשים.

סיכום

ביקשנו בפתיחה לבחון רעיון וגישה מערכתיות סביב אירוע מוצלח, ובסופו של הריאיון הקביעה היא שלא ניתן ללמוד זאת. האם עמדנו אם כן במשימתנו? מדוע להביא בפני הקוראים את הטקסט? ראשית, אלון גרשון הכהן הדגיש בתשובתו את חשיבות הרגש והאינטואיציה. המרחב שנוצר לא ניתן היה להבנה בהכרח כמו שניתן

איור 2: מרשם לארגון, לשליטה ולכידוד מחסום כיסופים. את האירוע שירטט גרשון הכהן להצגת תפיסת ההפעלה לרמטכ"ל

לתחושה. כלומר לא כל דבר ניתן ללמוד באופן סדור! שנית, נקבעו כמה מסמרות לניהול אירוע בגישה מערכתית שניתן לחלץ מהריאיון:

1. תכנון כל אירוע לגופו ושרטוט ההקשר הייחודי שבו הוא מתעצב.
2. משאב זמן מספיק כדי שניתן יהיה להתכונן כראוי ולפתח את ההבנות המתאימות, ובעיקר את היישומים הפשוטים לדרג המבצע.
3. יכולת לקיים סימולציה ותרגול טקטי לכוחות.
4. קיום שיח עם הרמה הממונה על מנת להסכים על תוכן ועל מימוש התכלית, מה ניתן להשיג ומה לא ניתן להשיג.
5. צניעות¹² - יכולת למידה מתוך חינוך והגדרת יעדים מתוך התהוות.

שלישית, בסיכום האירוע בהצגה בפני פורום מטכ"ל הציג האלון נושאים כלליים כדי שישמשו לקח למבצעים מערכתיים בעתיד:

1. זמן ומכניזם ללמידה ברמה המערכתית.
2. חיוניות המאמץ להגדרת רציונל היריב כתנאי הכרחי לתכנון ברמה המערכתית.
3. פתיחות לארגון הכוח בהיבטי פו"ש וצירופי כוח בהתאם להקשר הייחודי.
4. היענות מובנית לשילוביות ללא תנאים.
5. האפקטיביות של מערכות ביניים לעיצוב הזירה וללמידה מערכתית מתוך התנסות מעשית.

מניתוק לקיפול - התנתקות שמייצרת מרחב

(המחבר: אסף חזני)

ברצוני לנתח את הגיון הפעולה המתואר בריאיון בצורה שונה. הנספח הזה הוא מבט אישי, והכתוב בו הוא על אחריותי הבלעדית. רוט, אוליבר-לומרמן וקליש¹³ מנתחים את ההתנתקות כמעשה עם פוטנציאל לאלומות שרוסנה באופן יחסי כיוון שהוכלה בתוך עצמה. לחוקרי חברה הסברים שונים לכך. רוט מציעה את הממלכתיות כדרך מרסן שעמד בבסיס התנהגות המפונים. אוליבר-לומרמן וקליש מציעים הסבר רציונלי של ניהול מבוסס אינטרסים סביב גרסאות שונות של מודלים שמטרתם מקסום רווחים - מודלים על בסיס דילמת האסיר של תורת המשחקים: בתחילה דפוס הפעולה היה "משחק השפן" (משחק המבוסס על חיכוך עם פוטנציאל אלים), וברגע מסוים המשחק הפך ל"משחק אמון" (משחק המבוסס על חיכוך עם פוטנציאל לשיתוף פעולה הדדי).

אותם חוקרים מצליחים לזהות לאחר מעשה הסבר והיגיון בהתנהגות המתפנים - היגיון שתכליתו היא מניעת הסלמת האלימות. אותו היגיון שניתן לניתוח לאחר מעשה עמד מלכתחילה בלב הרעיון המערכתי של כוחות הפינני. מדובר בהיגיון שתכליתו היא מציאת שיווי המשקל בריצה על סולם שראשו ברמה האסטרטגית, ורגליו ברמה הטקטית, חלקו נטוע מחוץ לגדר וחלקו על גדר בתוך יישוב שעוד רגע יתפנה.

התוצאה של אותו שיווי משקל מודע שעליו מופקד המפקד המערכתי באירוע הזה בבחינת מלאך אלוהים הרץ על פני סולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מוגדרת על ידי החוקרים "שיווי משקל מקוטע" - הרגע שבו מבינים השחקנים כי כדי למקסם את רווחיהם מוטב להם לשתף פעולה זה עם זה.

בניסוח אחר, האפקט של שיווי המשקל תורגם באירוע הזה למניעת האלימות או להסלמתה דרך שיתוף הפעולה.

ברצוני לתאר במונחים מרחביים את הגיון הפעולה שנקטה על ידי הכוחות המפנים ואיפשרה למפונים לשמור על שיווי המשקל ולממש את עקרון הממלכתיות.

כפי שעולה מהראיון, לפעולת הפינני ניתן היה לגשת מתוך הגישה של כוחות המדינה המייצגים את המשפט מול כוחות ההתנגדות. טובים מול רעים. נציגי המדינה המנתקים את אחיזת המדינה מקרקע שהמדינה החליטה שאין לה בה עוד אינטרס. ההתנתקות כמילה מייצרת ניכור, מושג שמשמעו פעולה שחוקת, מפרידה. ניתוק כמו אבר הנקרע מגוף חי וכתוצאה מכך מת. כיוון שלחבל הארץ המנותק כבר אין חיים משל עצמו, ניתן להעריך אותו באופן אובייקטיבי ולהמיר את ערכו בדונמים בשווה ערך כספי המייצר לגיטימציה למעשה הפינני¹⁴.

המרתק מבחינה מרחבית בפעולת הפינני הצבאית כפי שהתממשה באוגדה 36 הוא העובדה שההתנתקות יצרה למעשה מרחב חדש. תוצאת ההתנתקות לא הייתה הפרדה אלא חיבור כלל הכוחות במערכת בחוויה משותפת סביב אותו אירוע על ידי יצירת מרחב חדש משותף.

בשפה פואטית ניתן לטעון שהמרחב הזה התהווה מתוך אותה ריצה

על פני הסולם. באופן פרקטי ניתן לנסח שההבנה כי אסור לנתק את הזיקה שבין גוש קטיף של מעלה לגוש קטיף של מטה היא זו שאיפשרה את יצירת המרחב החדש. המרחב החדש, כמו הסולם המחבר בין קרקע לשמיים, איפשר את המשך קיום הזיקה בין גוש קטיף של מעלה ושל מטה.

במסכת תענית בתלמוד הבבלי נכתב: **אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. ומי אינא ירושלים למעלה? אין, דכתיב "ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו"**. התנאי שהקדוש ברוך הוא מציב לעצמו הוא שהמרחב המטפיזי לא ייכון עד שהמרחב הפיזי לא יקרום עור וגידים. התפיסה של המדרש והתפיסה של מצדדי "סוף עידן הגאולה" אחת היא. הרעיון, ירושלים של מעלה או גוש קטיף של מעלה תלוי במעשה, ירושלים או גוש קטיף של מטה. קץ המעשה במרחב של מטה גורם לקץ הרעיון במרחב של מעלה.

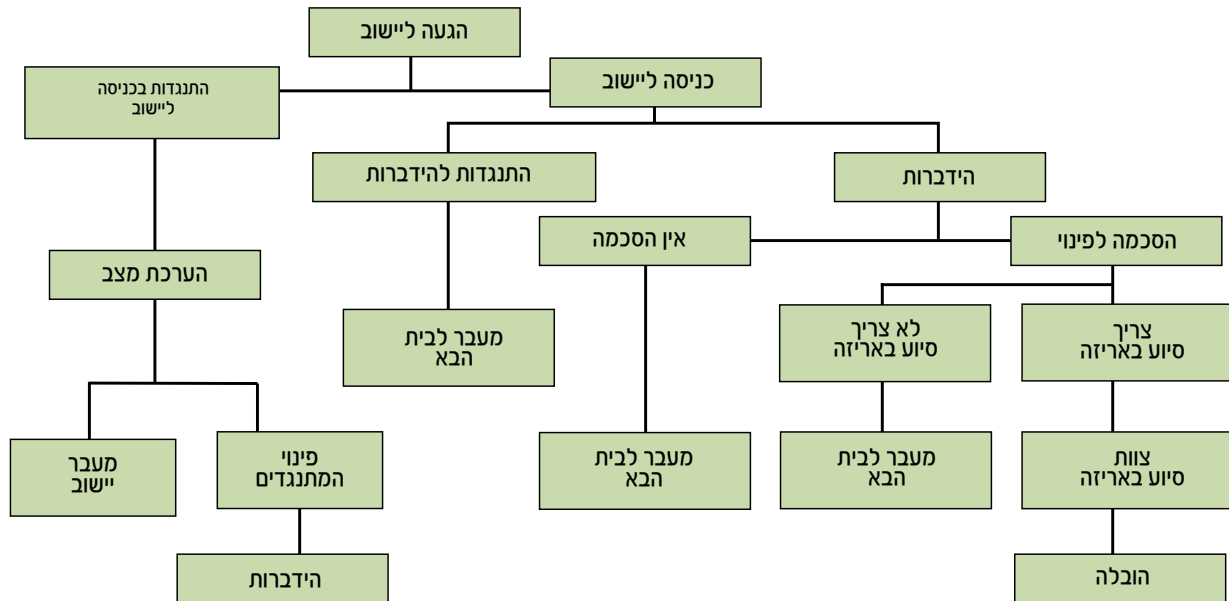
השימוש של אלוף גרשון הכהן ברעיון של מעלה ומטה בהקשר הזה שונה מהמרחב המעוצב על ידי המדרש: המרחב המטפיזי ייכון גם בהיעדר מרחב פיזי ובאופן פרדוקסלי כך גם המרחב הפיזי לא ייעלם. בניסוח אחר: לא ניתן לנתק בין מעלה ובין מטה כי חד הם. לא ניתן לנתק ביניהם כיוון שהסולם המוצב ארצה וראשו נוגע השמימה מחבר בין השניים. השימוש המדרשי מנגיד בין מעלה ובין מטה באופן דיכוטומי. בהקשר הזה המרחב המיוצר על ידי הרמה המתווכת, הרמה המערכתית, הוא ממד עומק נוסף המושג בתוך נקודת שיווי המשקל בין גוש קטיף של מעלה ושל מטה, שיווי משקל בין גופים פוקדים ומשלחים ובין פקודים ושיווי משקל בין מדינה מפנה לבין תושבים מפונים. כך לא רק שגוש קטיף של מעלה קיים, אלא שגוש קטיף של מעלה משמר למעשה את גוש קטיף של מטה. מעשה הפרשנות הזה מנתק את התלות בין מעלה ומטה מהיחסים הדיכוטומיים ומאפשר קיום צד אחד במשוואה גם בהיעדר הצד האחר כיוון שכבר אין הפרדה בין צידי המשוואה, וכך למעשה מקים מחדש את הצד השני. הפרדוקס הזה מצליח להתכונן על ידי נקודת שיווי המשקל. במילים אחרות, על ידי הפיכת יחסים דיכוטומיים ליחסים משולשים.

ממד עומק נוסף המושג בתוך נקודת שיווי המשקל הוא מה שכונה בריאיון "חיים של מרחב", אינטנסיפיקציה.

אינטנסיפיקציה היא מונח בהשפעת המושג *intensity* (Deleuze & Guattari 1980:303). העיקרון בבסיס המושג הוא כי ההצטברות והתוצאה של יחידות ספירה פשוטות אינה יצירה של מספר חדש אלא יצירה של חיים בעלי עוצמה שונה. בלשונם:

"Meinong and Russell opposed the notion of *distance* to that of *magnitude*. Distances are not, strictly speaking, indivisible: they can be divided precisely in cases where the situation of one determination makes it part of another. But unlike magnitudes, they cannot divide without changing in nature each time. For example, is not composed of addable and displaceable magnitudes: a temperature is not the sum of two smaller temperatures, a speed is not the sum of two smaller speeds. Since each intensity is itself a difference".¹⁵

אם הרעיון של המדינה בבסיס ההתנתקות היה רעיון של ניכור, חיסור, ניתוק בין מרחב של מעלה ובין מרחב של מטה, אזי צורת

הקומה הראשונה לעולם. הקומה העליונה היא כעין מונדה. יחידה לעצמה, יחידה פשוטה שאינה ניתנת לפירוק. יחידה שאומנם אינה ניתנת לשינוי, אך בכל אופן נמצאת בהשתנות מתמדת. לו הייתה ההתנתקות ממומשות כהפרדה, הרי שבהשאלה הקומה העליונה כלל לא הייתה נבנית. הבניין עצמו יחד עם הרעיון היו קורסים. הקיפול ברא למעשה את הקומה העליונה והפך אותה ליחידה שכבר אינה ניתנת לפירוק.¹⁹ עיצוב המרחב דרך הקיפול יצר מרחב חדש, מרחב שמלכתחילה כלל לא תוכנן ויש מי שכלל לא רצה בו.

הפעולה של הפינוי כפי שהתהוותה באוגדה 36 הייתה סוג של חיבור. אם הרעיון של ההתנתקות היה הפחתה של תא שטח קטן מתא שטח גדול יותר בצורה מתמטית קרה ופשוטה: הרעיון המערכתי בפעולת הפינוי היה יצירה של מרחב חדש. מרגע שלמרחב יש חיים משל עצמו הרי שכבר לא ניתן לחבר או להפחית בין החלקים משל היו חלקי תצרך.

מבחינה מרחבית המדינה ביקשה התנתקות, ומעשה הפינוי יצר קיפול.¹⁶ מהו קיפול? כאשר מקפלים בגד, למשל, מחד מקטינים את שטחו ומאידך מייצרים מרחב חדש. לקיפול שתי תוצאות: הבגד נהיה גבוה יותר ובין החלקים המקופלים נוצר מרחב חדש. מרחב חדש וסגור.

קיפול הוא מושג במחשבה של Deleuze¹⁷ המפותח בעקבות פוקו ולייבניץ. המשמעות של הקיפול היא שינוי ביחסים שבין הפנים ובין החוץ והיכולת לייצר עולם סגור, עולם ייחודי. כך לדוגמה היא דמותו של המשוגע בתקופת הרנסנס שפוקו מתאר ב"תולדות השיגעון בעידן התבונה". זהו אותו משוגע שהושם או נכלא בתוך אונייה השטה על פני הנהרות ברחבי אירופה. כך המשוגע:

"Who, in being put to sea in a ship becomes a passenger, or a prisoner in the interior of the exterior: the fold of the sea" (O'Sullivan 2005 102)104-

הקיפול ניתן לתיאור דרך סגנון הבנייה של הבארוק. שתי קומות לבניין. הקומה הראשונה היא קומה בה הכול מלא בהכול, נכנס מהכול ויוצא מהכול. קומה בה נקרעו חלונות ובה מוצבים פתחי הבית. זוהי קומה שבה יכולה להיות אפשרות שהפנים מעורב עם החוץ כאשר החלונות פתוחים והדלתות גם כן. כעת במעבר לקומה השנייה מתרחש הקיפול: הקיפול סוגר את הקומה השנייה כמונדה.¹⁸ קיפול המייצר את הקומה השנייה לעצמה. ההדגשה כאן היא על המילה לעצמה. קומה לעצמה, קומה בין המרחבים, בין

הערות

1. למרות הצליל הדומה של המושגים יש להבדיל בין מערכה (operation) לגישת המערכות (theory system). כמו כן יש להבדיל בין הרמה המערכתית לסביבה המערכתית. למרות ההבדלים בין המושגים שלושתם שייכים לאותו אשכול של אותה גישה חדשה.
  2. כליפי ותמרי מצרים על כך. לטענתם, הביקורת על התפיסה נבעה מתהליכים ארגוניים לא מוצלחים מבחינת תזמון ולא נגעה בעקרונות היסוד של הגישה (תפיסת הפעלה). דב תמרי ומאיר כליפי, "תפיסת ההפעלה של צה"ל", **מערכות** 423, פברואר 2009
  3. מבחינה צבאית נחשבת משימת הפינוי בתהליך ההתנתקות למוצלחת. המשימה נמשכה זמן קצר מהזמן שהוקצב לה. למרות החששות הכבדים מפגיעה ומאובדן חיי אדם בוצעה המשימה ללא פגיעה משמעותית בחיי אדם הן בצד הישראלי והן בצד הפלסטיני. במאבק על עיצוב הסיפור של אירועי קיץ 2005, למעט קולות חריגים, התייצבו המדינה והמפונים זה נגד זה בזירה הציבורית - מדינה דמוקרטית המעבירה מסר שהיא מסוגלת להכריע בסוגיות שנויות במחלוקת ציבורית קשה מול מפונים המתארים גירוש ועקירה, שבדיעבד התברר שהיו חסרי תועלת.
- הדיון הציבורי סביב תפקודה של מנהלת סל"ע תרם גם כן למאבק על עיצוב הזיכרון של קיץ 2005. האירוע היה כר למחקר חברתי. כך למשל: יעקב בר סימן טוב (עורך), **תוכנית ההתנתקות - הרעיון**

ושברו, מכון ירושלים לחקר ישראל, קרן קונרד אדנאואר, ירושלים 2009. בין הקולות המספרים נעדד קולו של הצבא. ניתן לחשוב על כמה סיבות להיעדר קול זה:

ראשית, האירוע שנחשב קשה לביצוע אינו מסוג האירועים המזמנים כתיבת מורשות וניתוחי קרב לאחריו. מדובר במילוי משימה צבאית קשה שהאתגר שבה אינו התמודדות עם אויב אלא עם אחים, אזרחי מדינת ישראל.

שנית, הגופים המבצעים את המשימה נתפסים באתוס הציבורי כמי ש"רק מבצעים את תפקידם". הגופים המבצעים נתפסים גם בהקשרים אחרים כמי שנמצאים מחוץ לוויכוח הציבורי. מבצעים ושותקים.

שלישית, המלחמה בקיץ שלאחר מכן הזריקה אנרגיה מאיכות שונה למהלך. "הצרות הראשונות משכיחות את האחרונות", אמרו רבותינו, וכלל זה תקף אף לאירועים בקיץ 2005 ו־2006.

4. "אכזבת הדתיים הלאומיים מהמדינה היא הזדמנות לרוב הדומם להגדיר מחדש את עקרונות ישיבתו בארץ על פי הציונות: המדינה אינה ראשית צמיחת גאולתו של איש. היא מעין 'ועד בית', גוף ארגוני מוסכם. ורוב תושבי הבית הזה, יהודים וערבים, מעוניינים בחיים נורמליים וריבוניים וסבורים שכובש אדמות ושליטה בעם אחר לא יובילו אותו לשם", **הארץ**, 19 באפריל 2005

5. "ואחי הגרועה הטובה ביותר שיש... גם מפעל האשליות הלאומי של ההתנחלות מתחיל את ריסוקו הבלתי נמנע. אולי רק משום כך כדאי לשלם את המחיר היקר כל כך... כשהם מאיימים עליי ואומרים לי מלחמת אחים, אני נעצר על עומדי. האלה אחיי? לא!... עם סופם של הנרטיבים הציוניים הקלסיים האלה עולה מאליה השאלה מה היו הסיפורים הלאומיים הישראליים הבאים ואם יהיו כאלה בכלל", **הארץ**, 5 באוגוסט 2005

6. לביטוי "מחוץ לגדר" משמעות נוספת מעבר לתיאור העובדתי של מיקום הכוחות המפנים. בהלכה היהודית מי שנקבר מחוץ לגדר הוא מי שלא שייך לכלל, מי שיצא או הוצא מהקהילה היהודית.

7. כך מתארת זאת ענת רוט: "פוטנציאל האלימות הגיע לשיאו עם כניסת הכוחות המפנים לשטח היישוב. בניגוד לשיטת הפעולה בתקופת ההתנתקות, שם צעדו בראש המפקדים אשר ניסו להגיע להסכמות עם ראשי המפגניים בטרם הורו לכוחות להחל בביצוע המשימה, בעמונה לא היה כל ניסיון הידברות. עם כניסת הכוחות לאזור הבתים, הסתערו פלוגות היס"מ - מי ברגל ומי על סוסים - על קהל המפגניים, לרבות על בני הנוער שישבו בתוך הבתים, והכו בהם באלות בכל חלקי גופם... למרבה הפלא, חרף השבר הגדול, נשמר הקו האדום שסומן בכפר מימון. כפי שהעידו מספרם וזהותם של הפצועים, וכפי שקבעה ועדת החקירה הפרלמנטרית שמונתה לבדוק את הנושא, גילויי האלימות הקשים שנראו בעמונה לא היו של המתנחלים אלא של כוחות הפינוי". ענת רוט, "הציונות הדתית במבחן הממלכתיות: מכפר מימון לעמונה", בתוך: יעקב בר סימן טוב (עורך), **תוכנית ההתנתקות, הרעיון ושברו**, 2009, עמ' 61-62

8. במלחמת העולם השנייה התעמתו שתי תפיסות צבאיות מנוגדות זו לזו. זו הסובייטית, "המערכה העמוקה", שסיכסכה את המרחב ואת הזמן וזו הגרמנית, ה"בליצקריג" שהתייחסה למרחב כאל רצף אחוד. שתי התפיסות התגבשו במהלך השנים שלפני מלחמת העולם השנייה והיו מענה לאופן שבו התנהלו מלחמת האזרחים ברוסיה ומלחמת העולם הראשונה שנחשבו למלחמות ישנות. מול תפיסת "המערכה העמוקה" התעמתה התפיסה של ה"בליצקריג". התפיסה הגרמנית הניחה בתשתיתה את התכונה של התפשטות המרחב ושל אחידותו. בעוד שהתפיסה הסובייטית שאפה לנצח את האויב לפני שהצדדים יצאו בכלל לקרב, הרי שהתפיסה הגרמנית ביקשה למוטט את האויב דרך הקרב באמצעות התנגשות מהירה. ראו: שמעון נוה, **אמנות המערכה - התהוותה של מצוינות צבאית**, מערכות, 2001; שמעון נוה, "מרכיבים חדשניים בתמרון - תפיסה אופרטיבית מהפכנית סובייטית, **מערכות** 324, מאי 1992; ריצ'רד סימפסון,

מרוץ אל העתיד - מחשבות על המלחמה במאה ה-21, מערכות, 1999. על ויריליו ועל תפיסת המרחב הגרמנית ראו: הקדמה של ערן נוימן בספרו של ויריליו פול, **המרחב הביקורתי**, רסלינג 2006. על תפיסת המרחב אצל דלז' וגואטרי ראו: Gilles Deleuze, Felix, **A Thousand Plateaus Capitalism and Schizophrenia**, Minneapolis and London, The University of Minnesota Press, 1987, p. 305. כנרמו בכוונת הספר - אלף מישורים - הספר עוסק בארגון מרחב(ים). הפרק המצוין מנגיד בין הטיפוסים השונים של המרחב - המרחב היריעתי והמרחב החלק שאינו מחייב רצף טריטוריאלי. עוד על מרחב ועל עיצוב מרחב בהקשר אקדמי וצבאי ראו: אייל ויצמן, "ללכת דרך קירות", **מטעם** 15, 2008 עמ' 60-86

9. מפקד כוחות המשטרה.

10. ראו נספח.

11. כך למשל, מתוך ההגדה של הרב אביגדור נבנצל, לאדמת הארץ, המולדת, איכות של קדושה יתרה מתוך ההקשר העיצובי שלה: (עמוד צט) "ועוד אפשר לומר בדרך נוספת. ארץ ישראל נתקדשה כולה בהיותה נחלת שבטי יה, ארץ אשר עיני ה' תמיד בה. אבל יש בה קדושה נוספת, כעין קדושת העזרה. כמו שהעזרה נתקדשה בשל היותה חצר להיכל ולקודש, כך גם כל ארץ ישראל חשובה מעין 'חצר' לרה הבית, ומכוח זה קדושה יתרה יש בה יותר מכל הארצות". ההקשר העיצובי מעניק קדושה חיה, קדושה נוספת, הנובעת ממיקומה היחסי לאלוהות מעבר לקדושה הקבועה של ארץ בעלת קדושה אונטולוגית אשר עיני האלוהים תמיד בה.

12. צניעות בהיבט התכנון מבטאת את ההבנה העמוקה של המתכנן כי אין בידי לממש "סוף מעשה במחשבה תחילה". יכולת כזאת מיוחסת לאל במעשה הבריאה להבדיל ממעשה אדם. כדברי הפתגם "האדם מתכנן, והאל צוחק".

13. רוט, **הציונות הדתית**, עמ' 35-70; עמליה אוליבר-לומרמן, יובל קליש, "תהליך ההתנתקות מנקודת מבט ארגונית - בחינת ההתנתקות לפי תיאוריות שיווי המשקל המקוטע (punctuated equilibrium), תורת המשחקים (game theory) ותורת הארגון של וייק (Weick's theory)", בתוך: יעקב בר סימן טוב (עורך), **תוכנית ההתנתקות, הרעיון ושברו**, 2009, עמ' 147-167

14. קרן טמיר ויעקב בר-סימן טוב, **ההתנתקות מחבל עזה ומצפון השומרון - פינוי, פיצוי ולגיטימציה**, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים 2007

15. Gilles Deleuze, Félix Guattari, "The Smooth and the Straited", in **A Thousand Plateaus - Capitalism and Schizophrenia**, The University of Minnesota Press 1980, pp. 474-500

16. קיפול בשונה מהתכנסות - המונח שבו בחר להשתמש ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט לקראת פינויים מתוכננים נוספים.

17. Deleuze Gilles, **The Fold, Leibniz and the Baroque**, University of Minnesota Press, Minnesota, 1993

18. יחידה פשוטה שאינן ניתנת לפירוק.

19. אולי הצלחת ההתנתקות כפי שהתממשה היא קללתם הכפולה של המפונים. גם פונו ממקום מושבם מתוך נקודת מבטם וגם, ואולי בעיקר, הוכלו בתוך מונדה סגורה בקומה עליונה - מונדה שמחד יצרה להם מקום ומאידך כלאה אותם בקומה העליונה כמנוחים מהחברה. ניצני מחקר על כך ניתן לראות אצל פירסט ובתוצאות ועדת הבדיקה של מנהלת סל"ע כאשר זו תוציא את מסקנותיה. ענת פירסט, ההתנתקות בראי התקשורת: כיצד מבנים לגיטימציה לשלטון? בתוך: יעקב בר סימן טוב (עורך), **תוכנית ההתנתקות, הרעיון ושברו**, 2009, עמ' 125-146

